

Стаття надійшла до редакції 11.09.2014

УДК 159.9.072

Косінова А.О.

Україна, м. Харків

ТОЛЕРАНТНІСТЬ В МІЖСОБИСТІСНОМУ СПІЛКУВАННІ ПІДЛІТКІВ

Постановка та актуальність проблеми. Сучасне суспільство досягло високих результатів у різних царинах науки. Технічні можливості людства підкорили фантастичні вершини. Тим не менш, в дефіциті стало просте міжособистісне спілкування, яке у багатьох трансформувалося до віртуального світу. Дійсність, неймовірно швидко, сьогодні змінюється. Людині, часом, важко орієнтуватися при нових обставинах. Останні події в Україні чітко показали, що громадянам нашої країни досить важко порозумітися. Не вдаючись у політичні питання, можна говорити про низький рівень толерантності українців. Чому так сталося та коли відбувається становлення толерантного ставлення до інших? Педагоги і психологи одноставні в цьому питанні - підлітковий вік - якраз саме час для виховання толерантності в спілкуванні. Відомо, що дівчатка і хлопчики в цей час розвиваються по-різному. Чи є відмінності в рівнях толерантності у підлітків хлопчиків і дівчаток? Якщо різниця значна, то підходи у вихованні повинні на цьому базуватися. Тому дослідження матиме практичне значення для педагогів і психологів загальноосвітніх шкіл.

Про толерантність сьогодні пишуть багато, у зв'язку з соціальною напруженістю, міжнаціональними конфліктами, релігійними протистояннями, що відбуваються на тлі зростаючої економічної кризи. Про толерантність в підлітковому віці ЗМІ згадують, як правило, після чергової Надзвичайної Ситуації в якій замішані підлітки. Жорстокі відносини в учнівському середовищі між підлітками, приводять, часом, до непоправних наслідків. Телевізійні репортажі про криваві сварки між підлітками в школах, час від часу з'являються в ефірі. Доведення підлітка до суїциду однолітками - одна з постійних тем рейтингових телешоу. Гнітючі відео побоїв і знущань над однолітками, викладені в Інтернеті для перегляду широкої громадськості, самими підлітками, все частіше розбурхують громадську думку. Висновок один

- батьки, школа в особі викладацького складу, ЗМІ та ЗМК приділяють мало уваги до виховання толерантної поведінки підлітків. Неможливо підлітка змусити толерантному спілкуванню. Цьому бажано навчити, до цього слід прагнути. Толерантний стиль спілкування ніяк не можна нав'язувати підліткам. Потрібно на різних прикладах поведінки дорослих або інших підлітків показувати школярам, які є шляхи вирішення найважчих життєвих ситуацій. Повинні бути загальноосвітні програми та напрацювання, які б сприяли формуванню навичок толерантного спілкування підлітків. Незважаючи на актуальність, тема виявилася мало розробленою в Україні. Держава не має програми, яка б з одного боку, фінансувала роботу, спрямовану на розробку теоретичної бази, а з іншого - контролювала і підтримувала практичну роботу по формуванню між особистісної толерантності підлітків, в рамках якої працювали б психологи, педагоги, ЗМІ. Поки ця діяльність не скоординована, психологи, і викладацькі колективи шкіл працюють за своїм розсудом. Це призводить до того, що все частіше можна почути про некерованість сучасних підлітків. Викладачі та батьки скаржаться, що не можуть знайти «спільну мову» з дітьми. Таке нерозуміння просто пояснити особливостями підліткового віку і відсутністю навичок толерантного спілкування у підлітків.

Аналіз попередніх досліджень свідчить, що сьогодні багато суперечок навколо терміну «толерантність». Спочатку цей термін використовувався в фармакології, позначаючи зниження чутливості до препаратів. У 1953р. англійський імунолог П. Мідавар використав термін «толерантність» для позначення «терпимості» імунної системи організму до пересаджених чужорідних тканин. Однак, соціального змісту термін набув не відразу, хоча, питання толерантного співіснування в суспільстві піднімалися задовго до цього. Стародавні філософи розглядали багато аспектів толерантності: про соціальне згуртування читаємо у Платона, його вчитель Аристотель казав про серединний душевний склад. У Нагірній проповіді Ісус Христос закликав любити ворогів своїх[1]. Г. Лейбніц пише про ступінь згоди, віротерпимість - як витік толерантності у Дж. Локка. І велика цінність доброта у І. Канта. Філософи М. Бердяєв, І. Ільїн, В. Соловйов - так чи інакше, обмовляли принципи - основи людського співіснування. На пострадянському просторі в психології термін толерантність використовувався ще в 60-ті роки Б. Ананьєвим. З часом толерантність набула більш багатогранне розуміння і до сього часу немає чіткого визначення терміна. Можливо, такий стан речей і дещо заважає розумінню питання, але загальні принципи толерантності прості та

зрозумілі. Люди не діляться на толерантних або інтолерантних. Можуть бути такими лише вчинки і судження, однак, певна поведінка може стати особистісною рисою характеру. Крайні прояви інтолерантності розглядаються багатьма авторами в різних проявах (Е. Фромм, М. Рокич, Г. Маркузе та інші). Класикою, безсумнівно, вважається робота соціолога і філософа Т. Адорно та психологів Каліфорнійського Університету "Авторитарна особистість"(1950). Ці праці присвячені такому прояву інтолерантності, як нетерпимість на особистісному рівні. Г. Оллпорт дає характеристику толерантної особистості, це знання самого себе (толерантна людина добре обізнана про свої достоїнства і недоліки та не схильна у всіх бідах звинувачувати оточуючих); захищеність (відчуття безпеки і переконаність, що з загрозою можна впоратися); відповідальність (розвинуте почуття відповідальності, не перекладає відповідальність на інших); потреба в визначеності (толерантна людина не ділить світ на чорне і біле, а визнає різноманіття, готова вислухати будь-яку точку зору і відчуває менший дискомфорт в стані невизначеності); орієнтація на себе (більше орієнтована на особистісну незалежність, менше - на приналежність зовнішнім інститутам і авторитетам); менша прихильність до порядку (менше орієнтована на порядок взагалі, в тому числі і на соціальний порядок, менш педантична, ввічлива); здатність до емпатії (соціально чутлива і схильна давати більш адекватні судження про людей); почуття гумору (здатна посміятися не тільки над іншими, а й над собою); воліє до свободи, демократії (для неї не має великого значення суспільна ієрархія) [2].

В психології розвитку особистості, толерантність розглядається як особистісне утворення (Г. У. Солдатова, О. М. Байбаков, Д. В. Зинов'єв, О. Г. Виноградова, П. Ф. Комогоров, О. Б. Скрябіна та інші автори), що включає в себе наступні характеристики: адекватну самооцінку; знання себе, визнання інших; відповідальність за свої вчинки; почуття гумору; прихильність до інших; самовладання; терпіння; здатність до рефлексії; відсутність тривожності; високий рівень товариськості; вміння виражати свою незгоду, аргументувати відмову від співпраці; відсутність стереотипів, забобонів [3]. В даний час робляться спроби впорядкувати види і форми толерантності. Виділенням видів толерантності займалися багато дослідників даної проблеми (В. О. Лекторський, Н. Я. Маркова, І. В. Крутова, А. Є. Зімбулі, В. О. Петрицький, С. Л. Братченко та інші автори). Спираючись на роботи Л. С. Виготського, Л. С. Васильєва, О. Л. Рябініна, Й. М. Дзялошинського, дослідження Д. Б. Ельконіна, Т. В. Драгунової, Д. .

Фельдштейна, М. Р. Гінзбурга та інших авторів можна зробити висновки, що на сьогодні немає єдиної думки, які саме прояви толерантності притаманні особистості в будь-якому віці та при різних обставинах.

Проблематика міжособистісних відносин досить добре представлена в роботах вітчизняних і зарубіжних авторів. Вперше на території СНД, термін «міжособистісні відносини» з'являється в середині вісімдесятих минулого століття. У монографії "Міжособистісні відносини" (1979) академік Міжнародної академії психологічних наук, доктор психологічних наук, професор М. М. Обозов [4], систематизує великий матеріал, отриманий в результаті багаторічних психологічних досліджень, виявляє фактори, що регулюють ефективність спільної діяльності людей, умови, що визначають міжособистісні відносини, сумісність людей. Не дивлячись на безліч більш пізніх робіт інших авторів, це дослідження зберігає свою актуальність і сьогодні. Проблема міжособистісних відносин розглядали В. М. Мясіщев, А. В. Петровський, О. О. Бодальов, Я. Л. Коломенський та інші. Розроблена В. М. Мясіщевим, теорія відносин, свідчить, що ставлення особистості завжди структурне та включає найпростіші емоційні переживання, через включення оціночних відносин у зв'язку з нормами та нормативними критеріями формуються переконання. Бодальов О. О. розробив закономірності формування відносин. Коломенський Я. Л. визначає спілкування як інформаційну та предметну взаємодію між людьми, в процесі якої реалізуються, виявляються і формуються їх міжособистісні відносини. К. О. Абульханова-Славська наголошує на те, що психологія спілкування виокремлює свій предмет тоді, коли розглядає, як двоє, вступаючи в контакт, створюють щось третє, що і являє собою відношення між ними. Тому відривати міжособистісні відносини від проблеми спілкування нерозумно. Але, з іншого боку, розглядати спілкування тільки як міжособистісні стосунки, не враховуючи самостійність комунікаційної складової теж не слід [5]. Доктор філософських наук російський соціолог І. С. Кон розглядає міжособистісні відносини як динамічний розвиток: вони зароджуються, закріплюються, досягають певної зрілості, після чого можуть поступово послаблюватися. Динаміка розвитку міжособистісних відносин проходить кілька етапів: знайомство, приятельські, товариські і дружні відносини [6]. Ільїн Є. П. розглядає такі міжособистісні відносини: відносини знайомства; приятельські відносини; симпатія і антипатія; прихильність і дружба, кохання і ворожнеча в різних проявах; заздрість; ревності; вдячність; повагу; альтруїзм; егоїзм [7].

Проблеми толерантності в міжособистісних стосунках все більш турбують науковців та психологів. Вивчення толерантності підлітків, це менш вивчена царина, та інтерес до цієї теми все зростає.

Мета статті полягає у дослідженні толерантності, як суспільної цінності, яка виховується в підлітковому віці. Проаналізувати толерантність в міжособистісному спілкуванні хлопчиків і дівчаток підлітків.

Виклад основного матеріалу. Дослідження толерантності у міжособистісному спілкуванні підлітків хлопчиків та дівчаток проведено на базі Спеціалізованих шкіл I-III ступенів, м. Харкова. У дослідженні приймали участь 40 хлопчиків та 42 дівчинки підлітків середнім віком 13 років - учні 8 класів. Було застосовано декілька методик «Діагностика рівня сформованості толерантності у підлітків» Павла Валентиновича Степанова [8]; «Визначення інтегральних форм комунікативної агресивності» В. В. Бойко [9]; Діагностика «Схильність особистості до конфліктної поведінки» К. Томаса [10]; Діагностика «Шкала мстивості й уразливості» Є. П. Ільїна, П. А. Ковальова [11]; Експрес - опитувальник «Індекс толерантності» Г. У. Солдатової [12]; «Діагностика комунікативної установки» В. В. Бойко. Результати проведених методик підраховані, за допомогою t-критерію Стьюдента та зведені у таблиці. До статті увійшли результати тих методик, що за допомогою t-критерію Стьюдента потрапили до зони значущості. Для наочності отриманих результатів до таблиць надаються рисунки.

За методикою «Діагностика рівня сформованості толерантності у підлітків» П. В. Степанова, було виявлено рівень толерантності у юнаків та дівчаток восьмих класів.

Таблиця 1 Діагностика рівня сформованості толерантності у підлітків (у%)

Рівень сформованості толерантності		
Бали	Хлопчики	Дівчатка
Низький рівень інтолерантності	5	2,4
Низький рівень толерантності	80	62
Високий рівень толерантності	15	35,6

За методикою визначаються різні рівні толерантності/інтолерантності у нашому випадку, не було виявлено підлітків з високим рівнем інтолерантності. Це гарна тенденція, бо

високий рівень інтолерантності вказує на відверте не бажання прийняття «інших». В підлітковому віці таке ставлення неодмінно приводить до різного роду конфліктів серед однолітків, та в міжособистісному спілкуванні підлітків з дорослими.

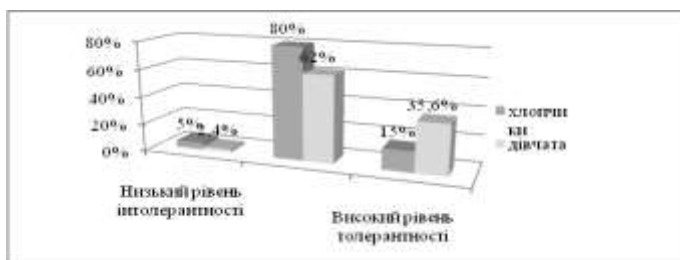

Рисунок 1 Рівень толерантності (у %)

Натомість, 15% хлопчиків та 35,6% дівчаток – мають високий рівень толерантності. Ці підлітки не бояться забобонів, та не попадають під вплив стереотипів, що до інших національностей та релігій. Вони також мають доволі спокійне та сприятливе відношення до різних шарів населення та соціальних груп. Чим більше підлітків у колективі з високим рівнем сформованості толерантності, тим спокійнішою має бути атмосфера у класі. У нашому випадку процент доволі малий, та дівчаток, майже в двічі більше. Це пояснюється тим, що в підлітковому віці дівчатка жвавіше займаються у різних кружках та секціях по інтересам, такі неklasні заняття (широка предметна діяльність), значно розширюють кругозір дитини, що деякою мірою впливає на рівень сформованості толерантності.

Низький рівень сформованості толерантності належить 80% хлопчиків, та 62% дівчат, тобто більшості підлітків (Таблиця 1, Рисунок 1). В таких результатах відображається реальна картина сучасної системи виховання в середніх учбових закладах. Підліток має низький рівень толерантності в силу свого віку, діти мають позитивне ставлення до різних соціальних груп, але всі їх культурні надбання, це копіювання поведінки дорослих, ставлення батьків, та забобони старших за віком. Оскільки підлітки, в своїй більшості, ще не встигли самостійно виробити свою власну життєву позицію, що до багатьох питань, то низький рівень толерантності, це результат педагогічної діяльності. Отже, в цьому контексті актуально говорити про те, що школа, окрім освітньої, має нести виховну функцію, де формування толерантності займає одне з перших місць.

За допомогою математичної обробки даних t-критерієм Стьюдента, ми з'ясували, що рівень сформованості толерантності у дівчат та юнаків відрізняються значною мірою (Таблиця 2).

Таблиця 2 Гендерні особливості толерантності (середній показник та стандартне відхилення)

Рівень толерантності			
Підлітки	M±SD	t _{emp}	P
Хлопчики	25,8 ± 14,2	3,013	0,004
Дівчатка	35,8 ± 15,9		

Гістограма (Рисунок 1) відображає, що середній рівень толерантності у дівчат вищий ніж у хлопців та як видно з Таблиці 2 - показник є статистично значущим. Тобто, рівень сформованості толерантності у хлопчаків та дівчаток в обстежуваній групі відрізняється. Саме ці відмінності вказують на те, що дівчатка підлітки в процесі соціалізації доволі відкриті до спілкування. Приймають оточуючий світ у різноманітних барвах та мають більш позитивне ставлення до оточуючих. Також велике значення має те, що хлопці та дівчата традиційно за межами шкільного виховання обирають доволі різні види діяльності. Дівчатка більш схильні до мистецтв, а хлопчики до контактних видів спорту. Такі уподобання теж сприяють вихованню толерантності. Безсумнівно, у вихованні толерантності особливо в підлітковому віці відіграють ЗМІ та ЗМК. Отже, прихильність хлопчиків та дівчаток до різних телепередач та комп'ютерних ігор, безумовно, сприяє формуванню різних рівнів толерантності.

Діагностика «Шкала мстивості й уразливості» Є. П. Ільїна, П. А. Ковальова дала змогу побачити, що дівчаткам підліткам більш притаманна уразливість, а підліткам хлопцям, таки – мстивість. Уразливість це переживання образи – стан, коли безпомічність та несправедливість тиснуть на людину, бо очікування від оточуючого світу по відношенню до неї не є дійсністю. Підліток особливо болуче реагує на те що його особистість несправедливо (як йому бачиться) уразили. Такий стан, май же завжди, призводить до агресії, бо спонукає негативні емоції накопичуватись. Ця агресія може бути направлена, як на самого підлітка (ауто агресія), так і на оточуючих (спонтанна агресія – відсунута у часі або помста – як відповідь на образу).

Ворожість є рисою, що спостерігається у хлопців та дівчат підлітків майже в однаковій мірі (Рисунок 2). Що характерно для стану ворожості - це коли людина заздалегідь приписує навіть нейтральним обставинам, чи речам – негатив. В поведінці таких людей часто можна спостерігати, можливо скриту агресію, не бажання до спілкування, негативізм та погану соціалізацію. Виходячи з цього, та результатів підлітків по шкалі «Ворожість», де (при максимальному балі - 10) хлопці мають показник у 8 балів, а дівчатка – 7,7 бала – треба приймати міри по зменшенню такого високого показника по ворожості у підлітків. Вище було розглянуто, що саме особливості підліткового періоду, та поділ оточуючих на «свої» та «чужі» породжує високий рівень ворожості у підлітків, як хлопчиків, так і дівчаток.

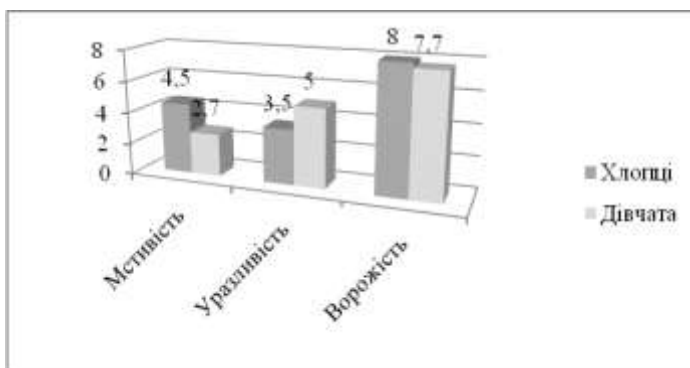

Рисунок 2 Рівень ворожості, мстивості та образливості у підлітків

При порівнянні балів (максимально можливий бал – 10) отриманих підлітками за шкалами «Мстивість» та «Уразливість» (Таблиця 3), t- критерій Стьюдента показав, що результат потрапляє у зону значущості.

Таблиця 3 Рівень ворожості, мстивості та образливості у підлітків

Шкала "Мстивості та уразливості"				
	M±SD		t _{emp}	p
	Хлопчики	Дівчатка		

Мстивість	4,5 ± 2,1	2,7 ± 1,8	4,1	0,000
Уразливість	3,5 ± 1,9	5 ± 1,8	3,6	0,001
Ворожість	8 ± 3,1	7,7 ± 2,8	0,4	0,693

Тобто, ми можемо стверджувати, що хлопці більш мстиві та менш уразливі за дівчат. Прийнято вважати, що мстивість це схильність людини до агресії, але не спонтанної, а у відповідь на дії оточуючих, які у свою чергу, нанесли їй (людині) психологічну або фізичну травму. Отже хлопців до агресії частіше спонукає жага помсти. Дівчата більш уразливі, та саме уразливість веде дівчаток підлітків до тієї ж агресивності. Уразливість сприяє емоційному дискомфорту, що в свою чергу призводить до стресу. Таким станом речей можна пояснити ще й плаксивість притаманну дівчаткам підліткам.

Висновок. Толерантність – беручи до уваги, безліч існуючих на сьогодні, тлумачень – розуміється як соціальна норма, цінність, комплекс індивідуальних якостей та властивостей особистості, що ґрунтуються на емпатії, психологічній стійкості, та позитивних установках. У підлітковому віці на перший план виходять саме міжособистісні стосунки, коли поділ на «свої» та «чужі» є чи не найголовним надбанням дорослості. Школа це той плацдарм, де закладаються основи толерантності, що так необхідні дитині у майбутньому дорослому житті.

Значною мірою, відрізняються у хлопчиків та дівчаток підлітків та мають взаємозв'язок саме такі прояви толерантності/інтолерантності, як уразливість та мстивість. Дівчаткам підліткам більш притаманна уразливість, а підліткам хлопцям, таки – мстивість. Тоді як низький рівень сформованості толерантності належить більшості підлітків хлопців та дівчат; загальний рівень толерантності у дівчат вищий ніж у хлопців. Середній рівень індексу толерантності показала більшість хлопчиків та дівчаток підлітків. Такі висновки можуть стати у нагоді класним керівникам та шкільним психологам при плануванні та розробці програм що до підвищення рівня толерантності у міжособистісному спілкуванні підлітків хлопчиків та дівчаток.

Список джерел інформації: 1. Библия. Книги священного писания Ветхого и Нового завета: Пер. /. - К.: Украинское Библейское Общество, 2004. - 1391с. 2. Allport G. Nature of prejudice. – Cambridge: MA, 1954. - 318р. 3. Чебыкина О.А. Системный анализ подходов к понятию «толерантность» / О.А. Чебыкина // Психологическая наука и образование. - 2012. - №2 [Электронный ресурс]. - Режим доступа:

<http://www.psyedu.ru/journal/2012/2/2928.phtml>; 4. Обозов Н.Н. Межличностные отношения / Н.Н. Обозов. – Киев: Лыбидь, 1990. – 192 с. 5. Ильин Е.П. Психология общения и межличностных отношений / Е.П. Ильин - СПб.: Питер, 2009. - 576с. 6. Кон И.С. Социологическая психология / И.С. Кон - М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: НПО "МОДЭК", 1999.- 560с. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/konsp/s/, свободный; 7. Ильин Е.П. Психология общения и межличностных отношений / Е.П. Ильин - СПб.: Питер, 2009. - 576с. 8. Степанов П.В. Воспитание толерантности у школьников: теория, методика, диагностика / П.В. Степанов – М.: АПК и ППРО, 2006.- 84 с. 9. Фетискин Н.П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н.П. Фетискин, В.В.Козлов, Г.М. Мануйлов. - М., Издательство Института Психотерапии, 2005. - 490 с. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://lib.druzya.org/sociologia/view-fetiskin.txt.full.html>; 10. Тест описания поведения К.Томаса (адаптация Н.В.Гришиной) / под ред. А.А.Карелина // Психологические тесты: В 2т. – М., 2001. – Т.2. - С.69 -77; 11. Фетискин Н.П. Психология девиантного поведения: диагностика и методы профилактики / Н.П. Фетискин - Москва-Кострома: КГУ им. Некрасова, 2003. – 331с. 12. Практикум по психодиагностике и исследованию толерантности /под ред. Г.У. Солдатовой, Л.А. Шайгеровой и др. – М.: МГУ им. М.В. Ломоносова, 2003. – 112 с.

Список джерел інформації: 1. Bibliya. Knigi svyashchennogo pisanija Vethogo i Novogo zaveta: Per. /. - К.: Ukrainское Bibleyskoe Obschestvo, 2004. - 1391s. 2. Allport G. Nature of prejudice. – Cambridge: MA, 1954. - 318 p. 3. Chebyikina O.A. Sistemnyiy analiz podhodov k ponyatiyu «tolerantnost» / O.A. Chebyikina // Psihologicheskaya nauka i obrazovanie. - 2012.- #2 [Elektronnyiy resurs]. - Rezhim dostupa: <http://www.psyedu.ru/journal/2012/2/2928.phtml>; 4. Obozov N.N. Mezhlichnostnyie otnosheniya / N.N. Obozov. – Kiev: Lyibid, 1990. – 192 s. 5. Ilin E.P. Psihologiya obscheniya i mezhlichnostnyih otnosheniy / E.P. Ilin - SPb.: Piter, 2009. - 576s. 6. Kon I.S. Sotsiologicheskaya psihologiya / I.S. Kon - M.: Moskovskiy psihologo-sotsialnyiy institut; Voronezh: NPO "MODEK", 1999.- 560s. [Elektronnyiy resurs]. - Rezhim dostupa: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/konsp/s/, svobodnyiy; 7. Ilin E.P. Psihologiya obscheniya i mezhlichnostnyih otnosheniy / E.P. Ilin - SPb.: Piter, 2009. - 576s. 8. Stepanov P.V. Vospitanie tolerantnosti u shkolnikov: teoriya, metodika, diagnostika / P.V. Stepanov – M.: APK i PPRO, 2006.- 84 s. 9. Fetiskin N.P. Sotsialno-psihologicheskaya diagnostika razvitiya lichnosti

i malyih grupp / N.P. Fetiskin, V.V.Kozlov, G.M. Manuylov. - M., Izdatelstvo Instituta Psihoterapii, 2005. - 490 s. [Elektronnyiy resurs].- Rezhim dostupa: <http://lib.druzya.org/sociologia/.view-fetiskin.txt.full.html>; 10. Test opisaniya povedeniya K.Tomasa (adaptatsiya N.V.Grishinoy) / pod red. A.A.Karelina // Psihologicheskie testyi: V 2t.– M., 2001 – T.2. - S.69 -77; 11. Fetiskin N.P. Psihologiya deviantnogo povedeniya: diagnostika i metody profilaktiki / N.P. Fetiskin- Moskva-Kostroma:KGU im. Nekrasova,2003. – 331s. 12. Praktikum po psihodiagnostike i issledovaniyu tolerantnosti /pod red. G.U. Soldatovoy, L.A. Shaygerovoy. – M.: MGU im. M.V. Lomonosova, 2003. – 112 s.

Косінова А. О.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ У МІЖСОБИСТІСНОМУ СПІЛКУВАННІ ПІДЛІТКІВ

У статті розглядається проблема толерантності у міжособистісному спілкуванні хлопчиків та дівчаток підлітків. Розкрита сутність термінів «толерантність» та «міжособистісне спілкування». Показані результати емпіричного дослідження у рамках поняття толерантності хлопчиків та дівчаток підлітків.

Ключові слова: толерантність, міжособистісне спілкування, уразливість, ворожість, мстивість.

Косинова А. А.

ТОЛЕРАНТНОСТЬ В МЕЖЛИЧНОСТНОМ ОБЩЕНИИ ПОДРОСТКОВ

В статье рассматривается проблема толерантности в межличностном общении мальчиков и девочек подростков. Раскрыта сущность терминов «толерантность» и «межличностное общение». Показаны результаты эмпиричного исследования в рамках понятия толерантность мальчиков и девочек подростков.

Ключевые слова: толерантность, межличностное общение, обидчивость, враждебность, мстительность.

Kosinova A.

THE TOLERANCE IN INTERPERSONAL COMMUNICATION TEENAGERS

The article deals with the problem of tolerance in interpersonal communication of boys and girls as teenagers. The essence of the terms "tolerance" and "interpersonal communication" are revealed. The results of the

empirical research are shown in the framework of the concept of tolerance boys and girls as teenagers.

Keywords: tolerance, interpersonal communication, resentment, hostility, vindictiveness.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2014

УДК 351.84

*Лопатченко І. М.,
Харків, Україна*

ТИПОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА В КОНТЕКСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ ЙОГО ПРОФІЛАКТИКИ

Постановка проблеми. Соціальне сирітство - надзвичайно складний і суперечливий для аналізу феномен, актуальність якого для нашої країни позначилася лише з кінця ХХ століття. Масштаби цього явища, його злободенність і тяжкість наслідків вимагають всебічного аналізу досліджуваного феномена з позицій різних наук, насамперед, соціології та психології, однак, особливу роль в цьому процесі займає державне управління. Основна проблема полягає в наступному: незважаючи на успішне вирішення багатьох суспільних завдань, масштаби соціального сирітства не зменшуються, а зростають, а саме, воно набуває нового вигляду та різноманітних форм. Тому актуальним є питання визначення типологічних характеристик соціального сирітства які обумовлюють стратегічні пріоритети формування їх особистісного потенціалу та форми його профілактики.

Аналіз попередніх досліджень свідчить, що проблема сирітства є предметом міждисциплінарних досліджень. Вона знаходить своє відображення в цілому ряді правових (Л. Артюшкіна, Л. Пірог, С. Бандура), соціологічних (О. Балакірєва, Л. Волинець, О. Коваленко, А. Нестеров, Г. Осадча, І. Осипова І. Пеша, Є. Проніна), економічних (Є. Рибинський, В. Бочарова, М. Лазутова), психологічних (Є. Волянська, Н. Іванова, Л. Оліференко), соціально-педагогічних (О. Безпалько, Л. Буніна, Ж. Петрович) дослідженнях. Державно-управлінські аспекти соціального сирітства, як суспільної проблеми, охарактеризовано у працях науковців С. Аксьонова, М. Варбан, О. Васильєва, І. Братусь, І. Демент'єва, І. Долі, І. Дубровіна, І. Зверєвої, Н. Комарова, Л. Кривачук, Г. Лактіонової, В. Оржеховської,